ARV och MINNE

MEDLEMSBLAD Nr 55 SEPTEMBER 2021

KATOLSK HISTORISK FÖRENING I SVERIGE

Maria Magdalena som läser, porträtterad av Rogier van der Weyden.

Ur Innehållet

> Societas Sanctæ Birgittæ på tröskeln till ett nytt sekel
> Tvillingsjälar i musiken
> Gunnel Vallquist Andlig mentor och lojal kritiker
> Missionärsdrömmen som grusades av spanska sjukan
> ”Kristen tro och jämlikhet hör ihop”
> Utraderade ur historien
> Kapellbygge med förhinder
> Sankt Josef på plats

KHF:s logotyp här ovan utgörs av en ristning på en runsten från 1000-talet som stått vid Kalmar kyrka i Uppland. Den är en av de första människoframställningarna i Sverige, av både man och kvinna. De följer korset och håller det högt. En tusenårig kristen trosbekännelse i vårt land.

KATOLSK HISTORISK FÖRENING I SVERIGE
Adress c/o Lars Hallberg, Göran Perssons väg 19, 171 55 Solna
Hemsida: http://www.katolskhistoria.se/

STYRELSE
Ordf: Lars Hallberg, Göran Perssons v. 19, 171 55 Solna, 070-602 02 61, larshallberg52@gmail.com
Vice ordf: Klaus P. Dietz S.J., Kungsträdgårdsgatan 12, 111 47 Stockholm, 076-948 96 89, klaus.dietz@sanktaeugenia.se
Sekr: Maria Waxegård, Fleminggatan 1, 602 24 Norrköping, 076-840 81 81, maria.waxegard@telia.com
Kassör: Mikael Pålsson, Tideliusgatan 54, 118 69 Stockholm, 073-381 69 96, mikael.palsson@firstchoice-redovisning.se
Karin Arovelius, Stadingeplan 6, 163 66 Spånga, 070-722 33 49, karin.a-49@hotmail.com
Hans-Martin Riben, Söndagsvägen 30, 123 60 Farsta, 073-906 70 88, hansmartin.riben@gmail.com
Anders Sundqvist, Bergshamra Alle' 175 A, nb, 170 77 Solna, 070-202 91 50, anders.sundqvist@hotmail.com

VALBEREDNING
Margareta Jaringe, Luthagsesplanaden 30 C, 752 24 Uppsala, 018-55 65 39
AnnaMaria Hedin, Trädgårdsgatan 15, 702 12 Örebro, 070-794 57 75
Magnus Andersson, Vissingebacken 3, 163 67 Spånga, 08-795 94 11

KHF:s KONTAKTPERSONER UTANFÖR STOCKHOLM
Margareta Jaringe, Luthagsesplanaden 30 C, 752 24 Uppsala, 018-55 65 39
Tomas Carlberg, Västergatan 3, 633 43 Eskilstuna, 073-950 41 97, tomas.carlberg@eskilstuna.se
Anna Minara Ciardi, Lund, amciardi@gmail.com
Sara Ellis Nilsson, Lund, sara.ellisnilsson@lnu.se
Elisabeth Andersson, Forsa, 076-133 07 08, pilgrimstid@hotmail.com

REVISORER
Charlotte Byström och John Mossop (ordinarie), Magnus Wetterberg (suppleant)

MUSEIGRUPPEN
Britt-Inger Johansson, Ringgatan 4 B, 752 17 Uppsala, 018-50 68 75, lessa@bredband.net (sammankallande), Hans Åke Bergström, Anneli Magnusson, Sabrina Norlander

REDAKTIONSKOMMITTÉ FÖR ARV OCH MINNE
Lars Hallberg, Curt Sundström, (cs.aom@outlook.com) och Maria Waxegård

REDAKTIONSKOMMITTÉ FÖR SKRIFTSERIEN
Kjell Blückert (redaktör, kjell.bluckert@kungligapatriotiskasallskapet.se), Lars Hallberg, Åsa Karlsson (Asa.Karlsson@riksarkivet.se) och Karin Monié (karin.monie@icloud.com)

REDAKTÖR FÖR HEMSIDAN
Hans-Martin Riben, Söndagsvägen 30, 123 60 Farsta, 073-906 70 88, hansmartin.riben@gmail.com
Gunnar Zetterman, webmaster@katolskhistoria.se

Medlemmars adressändring anmäls till KHF:s kassör

KHF:s ÅRSMÖTE

KHF:s årsmöte, som för att minska risken för smittspridning av covid-19 hölls på Katolska kyrkogården i Solna, ägde rum lördagen den 24 april.

Före årsmötet höll kyrkogårdsföreståndaren *Jan Ola Axelsson* ett föredrag om kyrkogården och dess nyrenoverade S:t Josefs kapell och ledde en rundvandring över kyrkogården. Därefter bjöd han på fika med gott kaffebröd till. Under föredraget och rundvandringen var vi 15 personer närvarande.

Vid de efterföljande årsmötesförhandlingarna deltog 14 personer. *Lars Hallberg* utsågs att som ordförande leda förhandlingarna. Styrelsen beviljades ansvarsfrihet för 2020 års förvaltning. Lars Hallberg omvaldes som föreningens ordförande, på egen begäran på ett år. *Curt Sundström*, vars mandatperiod gick ut, hade undanbett sig omval (men kvarstår som medlem i redaktionskommittén för Arv och Minne). I hans ställe som styrelseledamot invalde årsmötet *Karin Arovelius*, på tre år.

Som ordinarie revisorer omvaldes *Charlotte Byström* och *John Mossop* medan *Magnus Wetterberg* omvaldes som revisorssuppleant. Till valberedning för ett år omvaldes *Margareta Jaringe*, sammankallande, *Magnus Andersson* och *AnnaMaria Hedin*.

Med tanke på att föreningens utgifter de senaste åren allt mer hade överstigit inkomsterna, beslöt årsmötet att medlemsavgifterna för 2022 skulle höjas något: för enskild medlem till 150 kr, för ytterligare familjemedlem oförändrat 50 kr och för församling/ordenskommunitet till 190 kr.

Vid styrelsemötet efter årsmötet beslöts att styrelseuppdragen blir oförändrade: *Klaus Dietz* vice ordförande, *Mikael Pålsson* kassör och *Maria Waxegård* sekreterare. *Karin Arovelius*, *Hans-Martin Riben* och *Anders Sundqvist* är övriga ledamöter i styrelsen.

GLÖMT ATT BETALA MEDLEMSAVGIFTEN?
Inbetalningsblankett medföljer detta medlemsblad till dem,
som ännu inte betalat 2021 års avgift.
Glöm inte att skriva avsändare på inbetalningen!

VERKSAMHETSBERÄTTELSE
för Katolsk historisk förening i Sverige för verksamhetsåret 2020

Till följd av coronapandemin blev många arrangemang inställda eller uppskjutna. Så också årsmötet som skulle ha hållits i april men som blev uppskjutet till den 22 oktober 2020. Fram till årsmötet bestod styrelsen av Lars Hallberg, ordförande, Mikael Pålsson, vice ordförande, Maria Waxegård, sekreterare, Hans-Martin Riben, kassör, och övrig ledamot Curt Sundström (övriga ledamoten Gun Wanders hade avlidit i november 2019). Vid årsmötet omvaldes Lars Hallberg som ordförande, på egen begäran för 1 år. Hans-Martin Riben omvaldes och pater Klaus Dietz och Anders Sundqvist nyvaldes, samtliga för 3 år. Som ordinarie revisorer omvaldes Charlotte Byström och John Mossop, och som revisorssuppleant omvaldes Magnus Wetterberg, samtliga för 1 år.

Vid den nya styrelsens konstituering utsågs pater Klaus Dietz till vice ordförande, Maria Waxegård till sekreterare och Mikael Pålsson till kassör. Övriga ledamöter i styrelsen är Hans-Martin Riben, Anders Sundqvist och Curt Sundström.

Valberedningen bestod fram till årsmötet av Margareta Jaringe (sammankallande), Magnus Andersson och AnnaMaria Hedin; samtliga omvaldes för 1 år.

Under året var HansÅke Bergström och pater Klaus Dietz adjungerade till styrelsen, den senare invaldes vid årsmötet som ordinarie styrelseledamot.

Styrelsesammanträden under året

Styrelsen har under året haft 6 protokollförda sammanträden.

Medlemsantal

Under 2020 fick föreningen 5 nya medlemmar, årsavgiften erlades av 217 (233 år 2019) medlemmar, varav 15 (15) församlingar, ordenskommuniteter eller andra sammanslutningar.

Sammankomster under året

Under året har föredrag och andra arrangemang anordnats på tre platser i landet. Flertalet arrangemang under våren fick ställas in på grund av coronapandemin och under hösten hölls endast två från våren uppskjutna möten.

* Den **1 februari**: S:t Thomas kyrka, Lund, Steffen Hope, *S:t Olof och draken – senmedeltida förändringar i Olofslegenden*. Ett fåtal deltagare.
* Den **13 februari**: S:ta Eugenia kyrka, Stockholm, Maria Waxegård, *Vem var Sankt Valentin egentligen?* 12 deltagare.
* Den **27 februari**: Sörforsa, Ulrika Hådén m.fl., *Jesu Hjärtas kapells historia*. 7 deltagare.
* Den **24 september**: S:ta Eugenia kyrka, Stockholm, sr Dorothea Fischer, *Mariasystrarna 100 år – en historisk överblick*. 12 deltagare. Samarrangemang med Katolskt Forum.
* Den **22 oktober, årsmöte**: S:ta Eugenia kyrka, Stockholm, pater Klaus Dietz, *Ellen Ammann – en svenska i Bayern, katolsk aktivist på flera områden*. 14 deltagare på föredraget, samarrangemang med Katolskt Forum, föredraget filmades och kan ses på nätet. Vid efterföljande årsmöte deltog 9 medlemmar.

Arv och Minne

KHF:s medlemsblad Arv och Minne har utkommit med 2 nummer, det första i januari, det andra i augusti, redigerade av Lars Hallberg, Curt Sundström och Maria Waxegård.

Hemsidan

Föreningens hemsida http://www.katolskhistoria.se handhas av Gunnar Zetterman och Hans-Martin Riben.

Museifrågan

Museigruppen har under året bestått av Britt-Inger Johansson (sammankallande), HansÅke Bergström, Anneli Magnusson och Sabrina Norlander. Museisamlingen förvaras i Newmanhuset i Uppsala.

Under hösten grovinventerades samlingen.

Kontaktpersoner

Kontaktpersoner ute i landet har varit Margareta Jaringe, Uppsala, Tomas Carlberg, Eskilstuna, Anna Minara Ciardi och Sara Ellis Nilsson, Lund, samt Elisabeth Andersson, Sundsvall och Sörforsa.

Skriftserien

Redaktör för föreningens skriftserie är Kjell Blückert. I september utkom skrift nr 13, *Kastanjer och rökelse. S:t Eriks katolska skola – historia och minnen*, av Karin Liljequist (Veritas Förlag).

Ekonomisk rapport

Ekonomisk rapport redovisas separat.

Stockholm i mars 2021

Lars Hallberg | Klaus P. Dietz | Maria Waxegård | Mikael Pålsson

Hans-Martin Riben | Curt Sundström | Anders Sundqvist

Hör av dig till styrelsen eller våra lokala kontaktpersoner om du har förslag på:

- *Program för föreningens möten*
- *Ämnen för historisk forskning*
- *Material som bör publiceras*
- *Något som föreningen kan initiera eller verka för*

BOKSLUT FÖR 2020 I SAMMANDRAG

Ingående behållning 2020-01-01	**186 776 kr**
(inkl. marknadsvärde för fonderna	206 440 kr)

Inkomster	
Medlemsavgifter	26 195 kr
Medlemsmöten	0 kr
Medlemsblad	0 kr
Skriftserien	60 kr
Gåvor	3 130 kr
Summa inkomster	29 385 kr

Utgifter	
Medlemsmöten	1 431 kr
Medlemsblad	17 015 kr
Skriftserien	11 425 kr
Administration m.m.	18 777 kr
Museisamlingen	190 kr
Summa utgifter	48 838 kr

Underskott av årets verksamhet	**-19 453 kr**

Utgående behållning 2020-12-31	**167 323 kr**
(inkl. marknadsvärde för fonderna	191 077 kr)

MÖTEN I VÅRAS

Våren kom att präglas av coronapandemin. Endast två möten hölls; utöver årsmötet bara ett fristående föredrag.

I Eskilstuna den 11 maj berättade pater Klaus Dietz om *Ellen Ammann – en svenska i Bayern, katolsk aktivist på flera områden*. 14 närvarande (coronasäkert, 6 av deltagarna var funktionärer av olika slag). Se artikeln om Ellen Ammann i förra höstens nummer av AoM. Under rubriken *Sexbarnsmamman som avvärjde Hitlers statskupp* skrev då Klaus Dietz om denna för den politiska, samhälleliga och kyrkliga utvecklingen i Bayern så betydande person. Artikeln om Ellen Ammann publicerades också i *Katolskt magasin (nr 9/2020)*. Via KHF:s hemsida kan man se och lyssna till Klaus Dietz föredrag om henne vid årsmötet 2020.

NYA MEDLEMMAR

Sedan februari 2021 har KHF fått följande nya medlemmar som hälsas varmt välkomna:

Ebba Bourghardt Roberts-Jones, Stockholm
Ingela Frid, Broby
Kajsa Mattas, Stockholm
Fredrik Söderberg, Stockholm
Oscar Söderholm, Sandared
Ulla von Post, Stockholm
Franciskansystrarna, Johannesgården, Västra Frölunda
Kommuniteten på Berget, Rättvik
Kristi Lekamens katolska församling, Visby
Kristi Moders katolska församling, Umeå
Marie Bebådelse katolska församling, Stockholm
S:t Franciskus katolska församling, Jönköping
S:t Johannes Döpares katolska församling, Landskrona
S:t Maximilians kloster, Motala
S:t Paulus av Korsets katolska församling, Angered
S:t Thomas av Aquino katolska församling, Lund
S:ta Katarina katolska församling i Dalarna, Falun

KHF har under våren fått ett kraftigt tillskott av församlingsmedlemmar. Numera är 26 församlingar och kommuniteter i stiftet medlemmar i KHF – alltifrån Skåne till Umeå. Hit hör företrädare för benediktinorden, birgittinorden, dominikanorden, elisabethsystrarna, franciskanorden, jesuitorden, josefsystrarna, karmelitorden och skolsystrarna.

Vi är tacksamma för allt stöd och intresse vi möter bland våra församlingar och kommuniteter!

Societas Sanctæ Birgittæ på tröskeln till ett nytt sekel

De kallar sig Sällskapet Som Ber. Internt vill säga. Inte många vet längre vad Societas Sanctæ Birgittæ står för. Därför är det välkommet att denna bönegemenskap inom Svenska kyrkan efter hundra år berättar om sin existens och framväxt.

Det sker i ett synnerligen ambitiöst projekt genom seminarier och långa förberedelser. Resultatet är en välredigerad och omfångsrik (över 500 sidor) festvolym där man inte behöver leta länge för att finna guldkornen. Här görs anmärkningsvärda avslöjanden och korrigeringar, åtföljda av en diger notapparat och samtliga befattningshavare under de gångna åren.

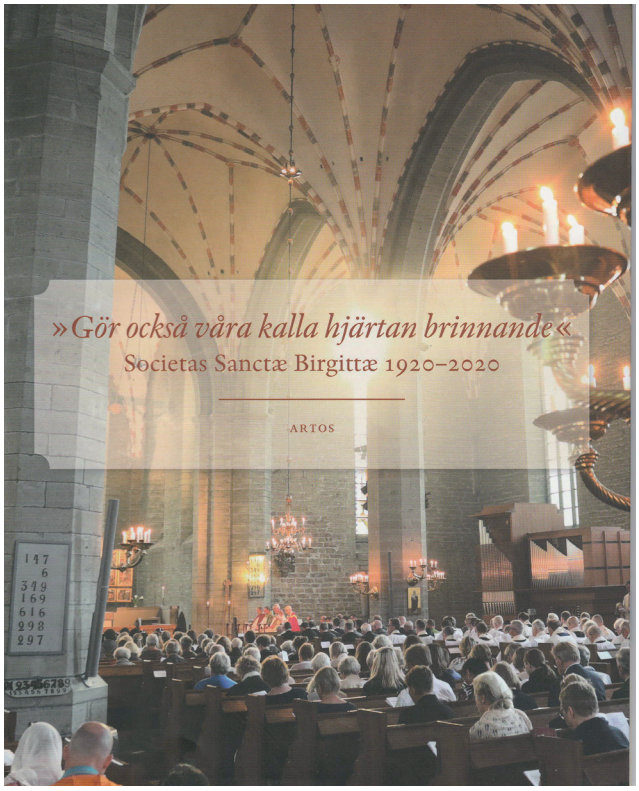

Omslagsbild till boken ”Gör också våra kalla hjärtan brinnande”.

Hur många visste exempelvis att det var heliga Elisabeth Hesselblad som föreslog ”systerkronan” – ett hjulkors som minner om den krona Birgittasystrarna bär över sitt dok, och att detta ordenstecken även bärs av hennes katolska systrar i vardagslag.

Örjan Blom tecknar grogrunden i en utarmad luthersk kyrka utan altarljus – annat än vid julottan – och utan nattvard – annat än vid konfirmation. Där prästen endast bär svart rock. För hans del blev mötet med SSB en ”oförglömlig” upplevelse. En liknande iakttagelse gör syster Birgitta OSsS som beskriver superioren Mary von Rosen (under 44 år) med en resning som gjorde att hon fick ”tunghäfta”. Författaren ger en öppenhjärtig och nykter skildring av sin väg som psykolog och SSB:are till att bli birgittin och katolik.

Att det rör sig om en högkyrklig rörelse inom Svenska kyrkan är uttalat, likaså att man delar värderingar med Kyrklig förnyelse. Kvinnoprästmotståndet fann med andra ord en tillflyktsort under fältropet ”att införa ett större mått av tillbedjan i gudstjänstlivet och att stärka känslan av vördnad för det heliga”.

Inslaget av män är 60 procent och de starkaste fästena finns i ärkestiftet Uppsala, Stockholm och Strängnäs stift. Göteborg har också på senare år blivit en betydande rekryteringsbas. Finländare är den i särklass största gruppen utländska medborgare. En enkel sammanräkning visar också att den akademiska utbildningen är högre än genomsnittet i Sverige.

Missnöjet med liberalteologin är en förklaring till det intresse som finns inom SSB för att ge gudstjänsterna en ”värdig liturgisk skrud och prydnad”.

Bildmaterialet över kyrkliga skrudar och textilier har en central plats i framställningen. Det mesta förfärdigat av flitiga händer som Mary von Rosen, Greta Lagerfelt, Brita Hermelin och Sigrid Hult men givetvis också ateljén Licium. Dalmatikor har genom SSB åter tagits i bruk.

Medlemmarnas klädsel är också föremål för en studie. I dag bär de kvinnliga medlemmarna inte längre dok eller grå klänning för att inte ge en felaktig signal om att vara ”nunnor”. Få av lekbröderna bär den rekommenderade fotsida dräkten med slängkappa.

Men än i dag är kvinnornas plats i kyrkan till höger från altaret sett, eftersom Guds moder sitter på Sonens högra sida. Männen sitter på motsatta sidan.

Att uppleva dessa högmässor med ”extra allt”, som Bo Brander skriver, ger för en katolik en känsla av déjà vu. Det är imponerande processioner med ljusbärare, standar och växelsång. En egenartad och ålderdomlig form av tillbedjan och fromhetsliv.

Men risken att stanna vid ett utanverk är stor – det är i läran man spårar rötterna i den världsvida kyrkan. Med detta sagt ska ändå sägas att SSB:s insats för fördjupad liturgi, andlig musik och tideböner spelat en betydelsefull roll i Sverige. Det visar att huvudfåran också kan rymma små rännilar av opposition mot tidsandan.

Vad är då Birgittastiftelsen? Ett andligt barn till SSB men en självständig konfessionslös förening som i första hand är till för att bevara kulturarvet efter den heliga Birgitta. Det vill säga klosterbyggnaderna i Vadstena och på senare år Klostermuseet. Även om man nu verkar för att huvudmannaskapet ska överföras till Statens historiska museer.

Ordföranden Fredrik Vahlquist understryker särboskapet, och att man är en allmänkulturell förening med brett underlag. (Som vice ordförande fungerar Kjell Blückert, ansvarig för KHF:s skriftserie, rec:s anm.).

Han avslöjar turerna kring prosten Fjetterströms kapitulation, Nathan Söderbloms ljumma engagemang och Prins Eugens betänksamhet över att väljas till ordförande. Som diplomat och Vadstenason tillför han berättelsen många intressanta detaljer.

Huvudnumret är Oloph Bexells heltäckande och fängslande genomgång av hur SSB skapades, alltifrån den första stora gudstjänsten i Klosterkyrkan i Vadstena som samlade över tusen besökare till dagens gemensamma procession med Birgittasystrarna den 23 juli, då man firar helgonets himmelska födelsedag.

Det är ett fälttåg av grå mantlar och numera också grå hjässor som drar blickarna till sig. Ett bilduppslag från generalkapitlet 2019 bär syn för sägen. Sedan sjungs vesper och beds completorium varpå man samlas hos Birgittasystrarna i gästhemmet. Adventskonventet sker alltid hos Birgittasystrarna i Djursholm.

Tidigt var man ense om ett närmande till katolska kyrkan ”i frid och kärlek” men om medlen för detta rådde oenighet. Det fanns enligt Bexell farhågor bland kritikerna att Societas skulle få funktionen som ”refug eller passagestation för konvertiter”.

Gemensam nämnare var heliga Birgitta. Ordenstanken var bärande i grundandet av SSB. Detta skriver Birgitta Laghé initierat om. Hon anser att orsaken till konversionerna på 1980-talet (då Mariadöttrarna valde att inträda i benediktinorden) var ordenslivets oreglerade ställning i Svenska kyrkan, men också ämbetsfrågan och den tilltagande politiseringen av Svenska kyrkan.

Ett förhållande som ger fortsatt näring åt SSB:s strävan att ”leva ett normalt kristet liv, och börja och sluta varje dag i bön”.

SSB kan alltså agera prokatolskt, men är tydlig med sin ”oavhängighet” och att man förblir lutherdomen trogen. För det tongivande paret von Rosen fanns ”inget behov” att konvertera efter SSB:s tillkomst.

För en ung präst som Daniel Gustafsson utgör SSB en inspiratör i ett land som avkristnas. Han anser att man är kallad att leva på ett sätt som känns igen av många katoliker och ortodoxa. Han önskar också att SSB spelar en viktig roll i kyrkans enhet.

Antologin inleds med hälsningar från generalabbedissan i Rom och Vadstenas kyrkoherde. En gest med ekumeniska och lokala förtecken. Ty vad vore denna bönegemenskap utan helgonet och hennes katolska arv?

För SSB handlar det ytterst om ”samhörighet med den medeltida kyrkan” som man ser som ”Birgittas och vår kyrka”. Som katolik kan man ha invändningar mot denna Söderblomska formulering eftersom kyrkan främst bygger på en trosgemenskap.

Jubileumsboken tar ett totalgrepp på en tämligen förbisedd motrörelse (i början även väckelserörelse) och ger perspektiv och inblickar. Den fyller en viktig lucka i vår kristna medvetenhet. Den kan också ses som ett tecken på att ”göra våra kalla hjärtan brinnande”. Vackert så!

Maria Waxegård

”Gör också våra kalla hjärtan brinnande”.
Societas Sanctæ Birgittæ 1920–2020.
Redaktion: Oloph Bexell, Gunilla Gren-Eklund,
Fredrik Santell, Andreas Wejderstam. Artos förlag 2020.

Tvillingsjälar i musiken

De bar nästan samma namn och var bästa vänner. Den ene uppväxt på slottet Torup i Skåne och den andre världskänd för sina lieder.

Österrikaren Franz Schubert (1797–1828) hade en stor vänkrets som stödde honom i en annars besvärlig tillvaro. En av hans närmsta vänner var en man med snarlikt namn – författaren, konstnären och skådespelaren Franz von Schober (1796–1882)

Franz von Schober framför Torups slott
målad av Leopold Kupelwieser.

Denne var född i Skåne på godset Torup där hans far var inspektor. Hans katolska familj spelade en betydelsefull roll när det svenska apostoliska vikariatets präster försökte få kontakt med katolikerna i Skåne vid sekelskiftet 1800. Under sina resor till fru Wesslo och andra katoliker i Sydsverige var Torup öster om Malmö en given anhalt. Familjen blev en stödjepunkt för arbetet, visserligen blygsamt, bland katolikerna i Skåne.

Tidig samlingspunkt

Karmeliten Martin Effertz besökte till exempel familjen Schober när han 1793 reste hem från Stockholm till Stralsund i Svenska Pommern.

När den nyutnämnde provikarien Paolo Moretti återvände till Sverige 1795 gjorde han först en resa bland katolikerna i Skåne och besökte givetvis Torup.

När han och hans medhjälpare sedan reste till Sydsverige sammankallades katolikerna i Skåne hos köpmannen Granelli i Kristianstad och hos inspektoren Schober på Torup för att ta emot sakramenten.

Adlades i Wien

Österrikaren Thore Franz Schober uppges ha blivit inspektor på Torup i Bara socken redan på 1780-talet. Han kom som nygift i tjänst hos Axel Stiernblad. Född 1760 i Wien gifte han sig där 1786 med Katharina Derffel. På Torup föddes flera barn, bl.a. Axel (1788–1817) och Franz 1796.

Fadern Franz Schober adlades i Wien 1801 men avled i Bara redan året därpå (8 februari 1802). Moretti fick sannolikt kännedom om dödsfallet först ett år senare. När han 1803 varit nere i Skåne skriver han då i en ganska omfattande notis i Stockholms katolska församlings dödbok att Schober avled efter att ha mottagit sakramenten och efterlämnade hustrun Katharina och fyra barn. Han begravdes på kyrkogården i Bara församling.

I ”svensk” skola

Schobers hustru lämnade Sverige med barnen. Sonen Franz gick i skola på olika platser, bl.a. genomgick han 1808–15 gymnasiet i benediktinklostret Kremsmünster. Det var en institution med stark anknytning till Sverige under denna tid.

Katolska pojkar från Norden hade tidigare kunnat få sin utbildning vid Nordiska kollegiet i Linz men sedan den österrikiske kejsaren Josef II upphävde skolan 1787 hade kollegiet med skola och internat återuppstått i Kremsmünster.

I maj 1806, lite före Franz, hade fyra katolska ynglingar från Stockholm börjat sina studier där, och 1812 följde ytterligare fyra svenska pojkar. Franz var alltså inte den ende svenskfödde eleven vid gymnasiet.

Blev bästa vänner

När Schober 1815 kom till Wien lärde han känna den nästan jämnårige Franz Schubert och blev en av vännerna kring kompositören. Trots skillnaden i social bakgrund. Schubert var lärarson och hade femton syskon.

Franz Schubert
målad av Wilhelm August Rieder efter ett självporträtt.

Schober reste hem till Skåne 1817 för att hämta en stor summa pengar som Stiernblad var skyldig hans far. Han anknöt gärna till sin skånska härkomst och uppträdde från 1823 i två år som skådespelare i Breslau under artistnamnet Torupson.

Tvillingsjälar

Han återvände dock till Wien och Schuberts vänkrets. Den store men fattige tonsättaren bodde periodvis i hans och moderns hem.

Vänskapen yttrade sig även i kompanjonskap. Schubert tonsatte flera av Schobers dikter, mest känd är *An die Musik* från 1817. Schober skrev också librettot till operan *Alfonso och Estrella*. Senare skulle Franz Liszt tonsätta flera av Schobers dikter.

Den som vill veta mer om Franz von Schober och hans omdiskuterade inflytande på tonsättaren kan läsa kapitlet ”Schuberts svenske vän” i boken *Strövtåg i det förgångna* (1963) av Harald Schiller.

Lars Hallberg

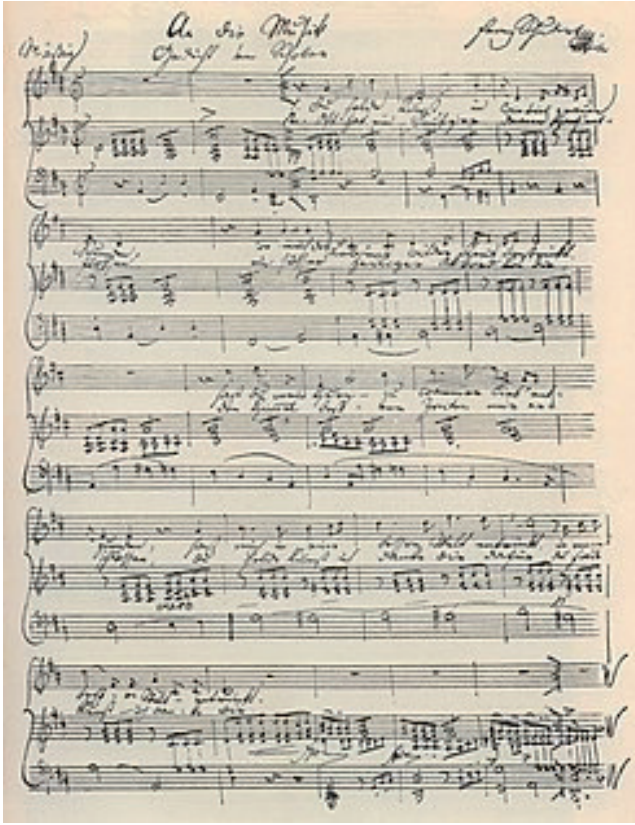

An die Musik – Schobers libretto är tonsatt av Schubert.

Gunnel Vallquist - andlig mentor och lojal kritiker

I höstnumret 1995 av Katolsk Historisk förening i Sveriges medlemsblad efterlystes ett bra namn på bladet. En rad förslag inkom men styrelsen hade inte svårt att välja bland dem. Det blev *Arv och minne* från och med januarinumret 1996. Det var Gunnel Vallquist som kommit med förslaget. Med sedvanlig stilkänsla och träffsäkerhet. Vallquist hade många och vida intressen, däribland den svenska katolska kyrkans historia. Nu har hon själv blivit en viktig del av denna.

Gunnel Vallquist (1918–2016) var en av de mest profilerade och tongivande katolikerna i det svenska kultur- och kyrkolivet under 1900-talet. Att hon redan nu får en biografi känns naturligt. Samtidigt har det sina problem, vilket bokens författare den uppsaliensiska filosofie doktorn i nordiska språk, författaren och översättaren Alva Dahl tillstår i sitt efterord till sin bok *Slå rot i förvandlingen*. *Gunnel Vallquists liv och livshållning*. Men få, om ens någon, i den yngre generationen torde dock vara bättre skickade att biografera Vallquist än Dahl.

Omslagsbild till boken ”Slå rot i förvandlingen”.

Genom Gunnel Vallquists livsberättelse ges många inblickar i svenskt kyrko- och kulturliv. Hennes katolska horisont ger vida utblickar mot historien, den europeiska kulturen, omsorgen om den religiösa trons intellektuella hederlighet, den ekumeniska dialogen. Hennes livshistoria förkroppsligar också i mångt och mycket den katolska kyrkans resa in i senmoderniteten. För den som likt recensenten haft stor respekt för, låtit sig inspireras av och understundom förargats på Gunnel Vallquist är det ett kärt återseende att läsa boken. För yngre generationer, som inte levt under hennes tid och för vilka hon kanske bara är ett namn på en ledamot i Svenska Akademien, kan denna bok både vara kyrko- och kulturhistoriskt bildande och inspirerande på ett personligt plan.

Gunnel Vallquist föddes i en gediget borgerlig familj. Eftersom fadern var officer flyttade man på sedvanligt sätt ofta. Hon gifter sig 18 år gammal med en 15 år äldre officer, men äktenskapet kraschlandar redan när hon är 20. Hon flyttar till Stockholm, försörjer sig som sekreterare, tar studenten som privatist i akt och mening att studera humaniora vid universitetet. Hon får kontakt med dominikanerna, som etablerat kommuniteter i Stockholm under 1930-talet under stort motstånd från den svenska offentligheten. Vallquist bosätter sig i systrarnas pensionat för unga kvinnor, går i trosundervisning hos pater d’Argenlieu och konverterar 1939.

Under början av fyrtiotalet studerar hon i Uppsala och blir en del av en minimal katolsk miljö kring den legendariske – och i mångas ögon helgonlike – tyske jesuiten Josef Gerlach. Han låter studenterna publicera sig i den katolska kulturtidskriften *Credo*, som senare bytte namn till *Signum*, och mellan åren 1942–2007 bidrog Vallquist sammanlagt med ett fyrtiotal texter av olika slag.

Efter kriget reser Vallquist till Paris för vidare studier och försörjer sig som frilansskribent och översättare. Men framför allt är avsikten att marinera sig i fransk och katolsk kultur. Hon trollbinds av den benediktinska liturgin i Abbaye Sainte-Marie på rue de la Source och får genom sin själasörjare där, Charles Massabki, ingångar till de tongivande katolska kretsarna i Paris. Hon engagerar sig med hull och hår i intellektuellt arbete och ett intensivt liturgiskt liv och ambulerar mellan Sverige och Frankrike och möter under denna tid

mannen i sitt liv.

Gunnel Vallquist kommer aldrig att gifta sig igen. Den katolske studentkamraten och fästmannen Arne Rask blir benediktin, men förblir en vän för livet. I stället blev det så, som hon skriver till författarkollegan Sven Stolpe, att Marcel Proust ”nog kommer att bli mannen i mitt liv”. Översättningen av *På spaning efter den tid som flytt* blir den röda tråden i hennes yrkesliv. Hon kämpar ständigt med sin förläggare på Bonniers Georg Svensson om en plan för utgivningen. Men hon vägrar att ge avkall på noggrannhet, inte minst vad gäller rytm och stil. Det är inte minst för och genom denna storartade kulturgärning som hon väljs in i Svenska Akademien 1986.

Gunnel Vallquist ger 1995 ut en självbiografi *Katolska läroår. Uppsala–Paris–Rom*. Den behandlar huvudsakligen perioden från hennes konversion fram till 1960, men har ett avslutande kapitel som sedan sammanfattar resten av hennes intresseområden fram till 90-talet: den ortodoxa kyrkan, radikal ekumenik, försöket till lekmannakommunitet i Rimbo. Man kan säga att de fyra stora dagböckerna från Andra Vatikankonciliet som kommer efter varje session till stora delar också är en sorts intellektuell självbiografi. De ges även ut på tyska.

Alva Dahl är som kvalificerad översättare och nordist särskilt skickad att skriva om Vallquist som översättare och det är denna del av boken som tillför något nytt. Bedömningen av Vallquists insats som ledamot i styrelsen för den statliga Bibelkommissionen, som ledde fram till NT-81 och Bibel 2000, och hennes direktörstal i Akademien är mjukt formulerade men mycket skarpa i sak. Här framstår Vallquist som allt annat än radikal; snarare som essentialistisk purist och Dahl benämner hennes språksyn ”positivistisk”. Vallquist har inte, menar Dahl, tagit till sig den moderna språk(vårds) forskningens mer dynamiska syn på språket. Hon söker ständigt i en mer definitiv mening *le mot propre* och *le mot juste*. Hon avgår med buller och bång från kommissionen, när hon inte får genomslag för sin kritik, men fortsätter sitt skyttegravskrig mot språkförflackningen från sin position i Akademien.

”Was katholisch ist bestimmen wir hier selbst”, lär den av Vallquist uppskattade Heinrich Böll haft som devis i sitt arbetsrum. Dahl skriver väl fram detta trotsiga drag hos Vallquist. Hon tecknas som en sval person, rationalistiskt lagd, ständigt sökande efter sin kallelse, nyfiken på det nya, som lots förmedlande det hon funnit, kritiskt lojal mot den katolska kyrkan, men framför allt mot det hon kallar Kyrkan.

Alva Dahls upplägg av boken följer nära Gunnel Vallquists egen presentation av sitt liv och hennes texter. Boken är skriven *con amore*. En kritisk blick kastas egentligen endast på Vallquists språkideal och bristande problematisering av kvinnans ställning. Dahl konstaterar att Vallquist aldrig bekymrar sig om att hon är den enda kvinnan i många sammanhang och på direkta frågor om kvinnans plats i kyrka och kulturliv svarar hon ofta med ganska förenklade resonemang. Det betyder inte att hon saknar kvinnliga vänner – tvärtom. Ej heller att hon inte har radikala uppfattningar i kontroversiella frågor, såsom kvinnliga präster. Men kvinnosaken engagerade henne aldrig på djupet. Vallquists vänner kommer mer till tals än hennes kritiker. Riksetikern (Lars Gyllenstens berömda karakteristik), kättaren, den stöddiga smak- och språkpolisen kommer mer i bakgrunden.

För att återvända till det inledande problemet och tveksamheten. Vad är det som saknas i denna biografi? Det korta svaret är – källmaterial. Dahl har inte tillgång till Gunnel Vallquists eget arkiv, i listan över intervjuade personer saknas många självklara röster (andra kan uppfattas som perifera). Inget arkivmaterial från hennes förmodligen mycket stora korrespondens med personer utanför Sverige har använts. Hennes korrespondens med stora personligheter som Jean Daniélou, Hans Küng, Hans Urs von Balthasar och många, många fler skulle – om den finns kvar – kunna kasta mycket ljus över Vallquists person.

Vallquists intellektuella tillflöden från den europeiska katolska världen kommer heller inte till tals. I litteraturlistan finns endast sex poster på andra språk än svenska, varav fyra är på engelska, ingen på franska. Detta sammantaget gör att mycket återstår för den som på djupet vill tränga in i Vallquists intellektuella profil.

Men slutligen måste ändå sägas att Alva Dahls välskrivna och i övriga svenska arkiv välgrundade forskning är en fin första introduktion till det rika liv som var Gunnel Vallquists. Den som vill få ett första smakprov av boken kan med fördel ta del av ett samtal mellan författaren och John Sjögren i Signum-podden. Den som på tio minuter vill få Gunnel Vallquist i blixtbelysning ska läsa den förra ledamoten i Svenska Akademien Sara Stridsbergs lysande inträdestal över sin företrädare.

Kjell Blückert

Alva Dahl: Att slå rot i förvandlingen
Gunnel Vallquists liv och livhållning,
Ellerströms förslag,390 s.

Denna recension är tidigare publicerad i Signum 2021/6)

Pandemiminne

Missionärsdrömmen som grusades av spanska sjukan

Han var en av de mest lovande teologerna. Svensken John Neander från Göteborg hann knappt påbörja sin gärning som jesuitpräst och missionär innan spanska sjukan tog hans liv. Här berättar hans jesuitbroder Franz Borka (1851–1934) om ett fängslande, gudaktigt och oblitt öde.

Ur Pater Borkas Göteborgsminnen

En het söndag hösten 1898 gick en ensam missionspräst av och an i en svensk stad och läste sitt breviarium. Då står plötsligt en högväxt ung man vid hans sida och frågar försynt om han får störa ett ögonblick. ”Ja visst, vad önskar Ni?” frågar prästen. Den unge mannen svarar: ”Jag skulle vilja veta var man kan köpa katolska böcker.” ”Sådana kan ni väl få i vilken bokhandel som helst. Men varför vill Ni ha katolska böcker?” ”Jag har några gånger varit med om katolsk gudstjänst och skulle nu vilja lära känna katolicismen närmare.” Då tog prästen honom med sig hem, ty han hade just de böcker, som den unge mannen önskade. Han fick en översättning av kardinal Gibbons förträffliga bok: ”Våra fäders tro”. Då prästen räckte honom den, bjöd han den unge mannen välkommen åter om han önskade närmare förklaring över den katolska läran.

Nästa söndag kom ynglingen igen. Han hade redan läst den rätt så digra boken och efter ett kort samtal förklarade han sig villig mottaga undervisning i den katolska religionen. Han var 21 år gammal, bokhållare i en större affär och måste ofta göra små affärsresor. Så kom han 2 à 3 gånger i veckan inemot kl. 9 på kvällen för att undervisas.

En afton i tredje eller fjärde veckan hade han en liten resväska med sig. Vid lektionens slut frågade prästen: ”Skall Ni nu åter ut och resa eftersom Ni har väskan med Er?”

”Nej”, kom svaret, ”det är någonting i den, som jag skulle vilja ge Eder.” ”Vill Ni ge mig något! Vad kan det vara?” ”Ja, det är för sent i kväll, ty jag måste först göra en lång förklaring. Nästa gång skall jag tala om allt.” Det gjorde prästen riktigt nyfiken och på hans uppmaning berättade ynglingen nu:

”Vid 14 års ålder blev jag konfirmerad och gick till nattvarden. Sedan tänkte jag under flera år ej mer på den saken, men så kom en tid då jag led av svåra frestelser. Jag försökte allt möjligt för att bli dem fri, men de blevo blott starkare. Jag höll på att bli förtvivlad. Jag vandrade omkring i parken timtal utan att finna lindring. Då var det en eftermiddag på – gatan – som – om någon sade till mig: ’Gå till nattvarden!’ – ’Det vore kanske en hjälp’, tänkte jag och började åter gå till nattvarden i protestantiska kyrkor. Jag gick t. o. m. flera gånger i veckan, så ofta tillfälle gavs. För att ej väcka uppseende gick jag än i den ena, än i den andra kyrkan. Så kom jag en gång till en s.k. frikyrkoförsamling. Där förkunnades, att man även fick fira nattvard privat för sig själv. Det tilltalade mig ofantligt. Jag skaffade mig en kalk och en liten tallrik av silver och höll dagligen nattvard för mig själv efter protestantisk ritual. Nu inser jag att det ingenting är. Eftersom jag köpt kärlen för ett heligt bruk, skulle jag allt fort vilja se dem nyttjade för ett sådant ändamål. Därför vill jag ge Er dem. Ni kan använda dem efter Edert gottfinnande, till att laga kyrkokärl med eller något annat.” – Prästen lät honom ostörd berätta och sade sedan: ”Ni trodde kanske att jag skulle le åt Ert handlingssätt. Det gör jag ej alls. Jag ber Er i stället behålla Er andakt till nattvarden, men till den rätta nattvarden, d.v.s. andakten till altarets heliga Sakrament.”

Undervisningen fortgick. När den unge mannen skulle upptagas i Kyrkans sköte, begärde han enträget att få bli döpt. Som den protestantiska dopritualen på den trakten var rätt och ingen anledning att tvivla på dess samvetsgranna iakttagande förelåg, sökte man avhålla honom från hans önskan att bli omdöpt. Men han ville vara säker på sin sak och blev så villkorligt döpt. Med stor iver hängav han sig nu åt andakten till altarets allraheligaste Sakrament. Om möjligt deltog han dagligen i den heliga mässan och tjänade prästen vid altaret, mottog flitigt den heliga kommunionen och besökte ofta under dagen Frälsaren i det heliga Sakramentet.

Så småningom trädde en del vackra seder i dagen, vilka han som protestant lärt sig iakttaga. Han gav tiondedelen av alla sina inkomster till välgörande ändamål och förde ordentlig räkenskap däröver. En längre tid besökte han varje söndag en fattig gosse på sjukhuset och gladde honom med kärleksgåvor. Andra nödlidande gav han kläder och matvaror. – Då vanligtvis blott en gudstjänst äger rum i de protestantiska templen på söndag förmiddag, bli de fåtaliga kyrkorna så överfulla att barnen nästan äro utestängda. Därför gåvo goda lärare och lärarinnor och andra kristligt intresserade sig mödan att samla barnen i en skollokal för att sjunga och bedja med dem. Så gjorde ock vår konvertit och hade mellan 30 och 40 barn varje söndag.

Redan innan han blev upptagen i Kyrkan, kom han i tvivel om han skulle hålla på med detta. Han blev rådd att lugnt fortsätta till skolårets slut men akta sig för att bibringa barnen någon oriktig lära.

Icke länge efter sedan han blivit katolik, kom han fram med önskan att bli missionär. Han var villig att hjälpa till som lekmannabroder i något missionssällskap, ty han hade gått blott några år i en realskola. På svaret att han först en tid framåt måste visa sig vara en god och ivrig katolik, sedan finge man se vad som var att göra, gav han sin förklaring: ”Ni tror nog att det är en idé som jag nu fått, men så är det ej. Även om jag förblivit protestant, skulle jag lämnat affärsvärlden för att bli missionär. Jag tillhörde en missionsförening vars medlemmar förpliktat sig att – så snart lotten fölle på dem – gå dit, där det behövdes en missionär. Jag har mitt nummer här. Det är 125. Nu när jag är katolik, önskar jag naturligtvis få en uppgift i en katolsk mission.”

Det förändrade saken. Här var ej fråga om ett ögonblicks hänförelse såsom det lätt kan bli hos konvertiter. Man sökte därför efter en väg att nå målet. Den unge mannens hela läggning pekade på något mer än en lekmannabroders uppgift, men de högre studierna fattades. Gud står den modige bi! Den nu 23-årige förklarade sig beredd till varje offer. Tillfälle erbjöds honom att bli upptagen i den av jesuiter ledda ”Apostoliska skolan” i Amiens. Där började han sina klassiska studier i lägsta klassen tillsammans med de små. Snart gick han med sitt goda förstånd och sin järnflit förbi alla de andra. Han visade sig även genom sin praktiska begåvning, sin anspråkslöshet och sin hjälpsamhet vara användbar till allt möjligt. Han blev skolans favorit och kallades blott: ”Le grand suédois” (den långe svensken). När den Apostoliska skolan i Amiens upplöstes till följd av den franska kulturkampen var ”le grand suédois” åter en förträfflig hjälpare vid överflyttningen till Belgien. Där fullbordade han sina humanistiska studier på ett glänsande sätt och nu kom – enligt statuterna – den tidpunkt, då han måste avgöra sig för en viss mission. Vår vän anmälde sig till inträde i jesuitorden. Men till vilket land skulle man skicka honom?

Då kom en omständighet till hjälp som enligt Guds rådslut skulle visa den rätta vägen. Från Amerika hade ofta kommit förfrågan om katolska böcker på skandinaviska språk. Det händer nämligen ej sällan att skandinaver i Amerika, varest ett varmt katolskt liv härskar på många orter, komma till kunskap om Jesu Kristi sanna Kyrka. I hemlandet är detta nästan omöjligt på grund av bristande tillfälle att se denna kyrka i hennes rätta gestalt. Man trodde att kandidaten vore kallad att verka till välsignelse bland de många till Amerika utvandrade skandinaverna. Beredd att gå varthelst en missionsmöjlighet yppade sig, blev han upptagen i ett kloster i Kalifornien. Alla förberedelser voro snart färdiga och han anträdde sin resa till Amerika. Sitt novisiat gjorde han till allas stora belåtenhet och uppbyggelse, fullbordade de mångåriga filosofiska och teologiska studierna så som det är brukligt inom jesuitorden och arbetade samtidigt som en duktig procurator i olika kollegier, aktad av alla och ansedd som mönster för en blivande missionär. 1918 uppnådde han den länge åtrådda lyckan att få prästvigas och var nu väl rustad för att begynna sin missionärsbana. Dock – människan spår men Gud rår. Då det efter världskriget åter blev möjligt att brevväxla med vänner i Amerika kom som svar på förfrågan den sorgliga underrättelsen: ”Pater Neander” – så kallades vår hjälte – ”dog den 21 okt. 1918. Han dog i influensa efter en kort – fyra dagars – men mycket häftig sjukdom i Spokane. – Han var en av de bäste och mest lovande prästerna, just färdig med sin teologi.” –

Guds vägar äro outrannsakliga för oss människor i detta livet, men det veta vi: Guds vägar äro barmhärtighetens vägar. Det visar även Hans ledning med vår pater Neander. Allt ifrån sitt inträde i den apostoliska skolan skrev han alltid på sina brev: ”Placebo Domino” (jag vill behaga Gud). Alla som kommo i beröring med honom tyckte om honom, mest älskade honom dock Herren vår Gud. Därför blev han tidigare än människor önskat kallad in i evigheten.

Franz Borka

Berättelsen är hämtad ur det katolska församlingsbladet *Hemmet och helgedomen*, 1932 nr 9. Där berättar jesuitpater Franz Borka, som var verksam som präst i Göteborg mellan 1888 och 1913, om sin unge konvertit. Dennes ursprungliga namn var Johan Henoch Andersson, född 1877 i Göteborg. När han 1904 inträdde i jesuitorden i Amerika var namnet ändrat till John Neander.

Litteratur:

Främlingar i förskingringen, av Lars Hallberg, 2012 (avsnittet ”Svenskfödda jesuiter under 1800-talet”, ursprungligen publicerat i *Signum* 2006 nr 5, som är tillgängligt på nätet)

”Kristen tro och jämlikhet hör ihop”

Kristendomen gjorde kvinnan till mannens jämlike. Detta framhåller dominikansyster Sofie Hamring i sitt inlägg om synen på kvinnan genom historien. Hennes nya bok *Och där var många andra kvinnor...* har mötts av kritikernas lovord och beskrivs som en bladvändare.

När jag upptäckte logotypen för *Katolsk historisk förening* tänkte jag: ”För sent!” Den sammanfattar ju annars på ett underbart sätt det jag ville visa med min senaste bok som redan låg i tryck. Det är inte en slump att vi på en av de första människoframställningarna i Sverige ser en man och kvinna *omfamna* varandra, samtidigt som de håller korset högt. Den kristna tron och jämlikhet hör ihop.

Logotypen som visar att man och kvinna hör ihop alltsedan Norden kristnades.

Att kristendomen upprättade kvinnan skulle få hävda i dag. Det anses självklart att den är antifeministisk. Men med kristnandet följde en förändring till det bättre för kvinnor inom politik, yrkesliv, äktenskap, intellektuellt liv, med höjdpunkt under medeltiden. I det medeltida Europa hade kvinnor hög status som kompetenta och inflytelserika samhällsmedborgare. Kvinnliga tänkare drev tankearbetet framåt och rådfrågades av kungar och biskopar. Inte heller i Norden finns belägg för att kvinnor skulle ha fått lägre status eller mindre handlingsutrymme när kyrkan vann mark under forntiden.

Själva grundbulten som kommer med kristendomen är att kvinnan har ett värde som person i egen rätt. Hon är skapad till Guds avbild, en gemenskap av tre *personer*, och äger förnuft och fri vilja precis som mannen. Hon har samma förmåga till helighet, samma del i frälsningen. ”Antagandet att kvinnor var männens andliga jämlikar är accepterad och befäst i alla tidiga kristna källor utan undantag”, skriver historikern Patricia Ranft. Ur detta följer den mest grundläggande rättigheten av alla: rätten till liv. Bruket att döda flickebarn förbjuds. I Sverige ledde kristnandet till ett ökande antal kvinnor i befolkningen.

Kvinnan i antiken kunde ha viss status som mor eller hustru, men hennes värde existerade alltid i relation till mannen. Det ändrade Jesus på. Hon kan välja att inte gifta sig (Matt 19:12) och definieras därmed inte längre i förhållande till en man. Kvinnans värdighet som person visar sig också i att äktenskap inte är giltigt utan hennes fria samtycke. Det lär kyrkan från början. Tidigt tog många av antikens kvinnor budskapet på allvar och vägrade gå in i det äktenskap som var deras enda bestämmelse. Det var så samhällsomstörtande att deras fäder valde att låta döda dem.

Jesus upprättade alla kvinnor och ser dem som jämlikar. Här en av de kvinnliga lärjungarna Maria Magdalena som läser, porträtterad av Rogier van der Weyden.

I dag ser vi det som en självklarhet att kvinnan ska få bestämma med vem hon vill gifta sig. Men det är bara självklart på de platser på jorden där evangeliet fått genomsyra kulturen.

”Eftersom det varken var en härskarinna eller en slavinna som bereddes [åt Adam] utan en kamrat och medhjälpare, skulle hon inte tas vare sig från huvudet eller från foten, utan från hans sida, så att han skulle känna igen henne när hon stod bredvid honom”, skriver Petrus Lombardus i standardverket för medeltida teologer. Det var vänskap på samma nivå, varken över eller under. Hela äktenskapsteologin bygger på den tankegången. Är det inte precis detta vi ser i logotypen? Våra nordiska förfäder tog omedelbart till sig tanken om jämlikhet.

Kvinnans upprättelse är inte en parentes i evangeliet. När Jesus reser upp den krokryggiga kvinnan (Luk 13) är det inte bara *en* kvinna han upprättar, utan *alla* kvinnor, alla hukade, hunsade och underdåniga. Jesus kallar denna kvinna för ”Abrahams *dotter*”, vilket är första gången i bibeln vi hör uttrycket. Tidigare handlade det bara om Abrahams söner. Men nu står hon där, hans jämlike, vid hans sida.

Både arkeologin och studier av runskrifter ger stöd för att kvinnor spelat en aktiv roll i Nordens kristnande. De hade många goda skäl för det. Kravet på fritt samtycke och förbud mot kusinäktenskap bröt ner klansamhället där släkter styrde giftemålen. Mannen måste lämna sin far och mor (1 Mos 2:24), vilket innebar att makar fick bestämma relativt självständigt över hushållet. Blodshämnd förbjöds och med den plikten att döda hustruns anhöriga om släktfejd uppstod. Kvinnor måste också ha tilltalats av synen på barn. Vid hedniska begravningar kunde barn – och inte sällan en ”favoritslavinna” – dödas och skänkas som gravgåva. Någon gång på 1200-talet upphörde slaveriet i Sverige. Trälkvinnan, den mest föraktade av alla, räknas in i den kristna gemenskapen.

Liksom på kontinenten inspirerar den kristna tron kvinnor i Norden att ge sig ut på långväga pilgrimsresor. Det visar att kvinnorna hade en imponerande grad av frihet och kontroll över sina liv. Under 1100- och 1200-talet får kvinnor ökande betydelse som jordägare och välgörare.

I och med renässansen sveper en antifeministisk våg över Europa och leder till att kvinnans ställning börjar dala för att mynna ut i det borgerliga hemmafruidealet, som kristendomen inte kan beskyllas för. Återupptäckten av romersk lag, Aristoteles kvinnosyn, upplysningsfilosofernas idéer om den kvinnliga naturen samt Luther som tillskrev kvinnan en enda roll som hustru och mor, bidrog till utvecklingen.

Aristoteles kom att prägla renässansens antifeministiska syn. Här på Rafaels fresk i Apostoliska palatset i Vatikanen.

För Luther var kvinnans enda roll att vara hustru och mor. Här på Lucas Cranachs porträtt med hustrun Katarina von Bona som födde honom fem barn.

Många mäktiga, kloka och inflytelserika kvinnor ströks då från vårt kollektiva minne. De är väl värda att återupptäckas, inte främst för att visa att *kvinnor kan* – det vet vi redan – utan för att visa vad kristendomen betytt för kvinnan.

Syster Sofie Hamring OP
Sankt Dominikus kloster, Röglebäck

Utraderade ur historien

Hälften av Jesu lärjungar var kvinnor. Men deras rättmätiga plats i historien har raderats, inte minst genom den förste ”kristne” kejsaren Konstantin den store.

Detta är de amerikanska bibelforskarna Joan Taylor och Helen Bond övertygade om. I sin dokumentär från 2019 ”Jesu kvinnliga lärjungar”, som till helt nyligen visades på SVT play, slår de fast att även kvinnor spred Jesu budskap och att dessa kvinnliga lärjungar möjliggjorde hans evangelisation.

Kvinnorna som följde Jesus var i flera fall välbeställda och finansierade hans rörelse. I Lukasevangelitet berättas om hur de hjälpte honom med sina tillgångar. Jesusrörelsen var alltså ekonomiskt beroende av kvinnorna. Länge har man dock betraktat kvinnorna i hans följe som antingen fromma änkor eller ångerfulla skökor, hävdar Bond och Taylor.

Kvinnlig biskop

För Jesus var män och kvinnor jämlikar. Lärjungarna sändes ut ”par om par” eller ”duo duo”. Det är samma formulering som återkommer i berättelsen om Noaks ark. Maria från Magdala anses vara en av de första kvinnliga lärjungarna. Dessa kallade Jesus ”mästare”.

Att kvinnor spred det kristna budskapet var således en förutsättning för kristendomens etablering. I Neapels katakomber har man funnit en väggmålning från sent 400-tal som, enligt dokumentärmakarna, avbildar en kvinnlig biskop, Cerula, omgiven av symboler på hennes värdighet. Bara biskopar hade nämligen öppna evangelieböcker över huvudet, fortsätter deras argumentation. Kvinnliga präster förekom enligt dem, med andra ord tidigt i kristendomens historia.

De fortsätter med att redogöra för att år 495 skrev påven Gelasius I till biskoparna i södra Italien och ondgjorde sig över att kvinnor där förrättade gudstjänster vid altaren och utförde andra manliga sysstor. I över ett millennium förbjöds så kvinnor att vigas till präster och biskopar menar Bond och Taylor.

Bilden av den kvinnliga biskopen Cerula i Neapels katakomber kan rita om kristendomens historia.

Raderas ur bilden

Brytpunkten för kvinnornas ställning i fornkyrkan inträffar när Konstantin (306-337) görs till kejsare och placerar sig själv på gator och torg i massupplaga, avbildad i marmor. Den manliga dominansen raderar ut spåren av de första kristna kvinnogestalterna.

Detta är fullt synligt på sarkofager från samma tid, hävdar bibelforskarna. Här avbildas ofta bibliska gestalter, till exempel Maria och Marta vilka intar huvudroller i Johannesevangeliet. Men Guds moder förminskas allteftersom åren går på sarkofagernas figurscener och försvinner till sist helt ur bilden.

De båda bibelforskarna anser sig ha funnit bevis i Nya testamentet och i tidiga lämningar i forna Galileen och Judeen för att hälften av lärjungarna faktiskt var kvinnor.

Maria Waxegård

Kapellbygge med förhinder

En fängslande historia med inslag av förhinder präglar tillkomsten av gravkapellet på katolska kyrkogården i Solna.

Det nyligen renoverade kapellet uppfördes 1900 med fasad i gotländsk kalksten efter ritningar av Victor Bodin (1860-1937) som bland annat ritat Stockholms högskola. Han arbetade just då för arkitekten Isac Gustaf Clason (1856-1930), uppmärksammad för Nordiska museet och Hallwylska palatset i Stockholm.

Arkitektens önskemål infriades inte helt. Han önskade svart glaserat tegel på taket men det stod inte att finna, utan i stället täcktes taket av engelsk skiffer.

Grundmuren och kryptan är i det moderna materialet betong, och som kronan på verket placerades i nordvästra hörnet en ringklocka i brons, gjuten av firman J A Beckman & Co i Stockholm.

Kvinnlig donator

Redan i slutet av januari 1900 började man gräva för kapellet. Då påträffades trettio kistor med ”lik av protestanter” som flyttades till den stora gropen på den lutherska kyrkogården intill.

Grundstenen – som var en hörnsten - las på Kristi himmelfärdsdagen 24 maj i ”härligt vårväder”. I närvaro av prästerskapet i Stockholm, prästrådet, stiftarinnan , arkitekten, byggmästarna och många hundra församlingsmedlemmar välsignade den apostoliske vikarien dr Albertus Bitter stenen ”med stor högtidlighet”. Ceciliakören sjöng.

Utan givmildheten från en kvinnlig välgörare hade arbetet emellertid inte kunnat påbörjas, och donatorn befann sig plötsligt i en utpressningssituation.

Bekostade allt

Hennes namn var Louise Koudriaffsky som tillbringat många somrar i Stockholm och på Stafsund. På Ekerö bodde nämligen hennes syster friherrinnan Marie Klinckowström , som skulle donera Marielund och Marieudd till den apostoliske vikarien. Systrarna hade vuxit upp i Polen med stora förmögenheter.

Änkan Louise K. förklarade sig villig att skänka 15 000 kr, men även det billigaste förslaget (utan krypta) gick på 22 000 kr. Biskop Bitter framhöll då att det var omöjligt för den skuldtyngda församlingen att skjuta till pengar. Men om ” hennes excellens” kunde skänka de felande 7 000 kronorna skulle han själv (mot ränta från församlingen) tänkas stå för utgiften för kryptan.

Det hade avsedd verkan och änkan anvisade ”telegrafiskt” den felande summan. Till sist bekostade hon även fönstren, ringklockan, altaret och den övriga inredningen – i princip allt ovan jord.

I starka färger

Redan från början bestämdes att gravkoret skulle upplåtas som vilorum för den svenska missionens biskopar och präster. Det blev också bestämt att de döendes skyddspatron, den helige Josef, skulle åkallas i kapellet som är helgat åt ”dödens ärorike besegrare, den uppståndne Frälsaren”.

Kapellet är således uppkallat efter Sankt Josef, vars bild också kan ses i det målade och blyinfattade korfönstret tillverkat av firman Neumann och Vogel.

Inredningen i nygotisk stil gick ursprungligen i mörkt trä och starka färger som kobolt, karmosin och saffran. Ett stycke av altaret har tagits till vara och visar den kraftfulla, medeltidsinpirerade dekoren.

Eftersom den ursprungliga inredningen inte är dokumenterad med fotografier har det dock varit svårt att troget återskapa kapellets interiör.

Invigning med förhinder

Kapellet stod klart redan till påsken 1901 men man beslöt att invänta en varmare årstid och förrätta invigningen den 2 juni som var Trefaldighetsdagen.

Åter blev det förhinder; i stället för biskop Bitter som insjuknat trädde jesuitpatern Erik Benelius i tjänst. Mässan förrättades i sin tur av pastorn dr Rudolf Kiesler från S:t Eriks församling. Som tidigare sjöng Ceciliakören från S:ta Eugeniakyrkan.

Maria Waxegård

KHF vill verka för att få till stånd en dokumentation och skrift om den katolska kyrkogården vid Haga och dess gravkapell.

Hittills finns utgivet:
S:ta Eugenia 1837 - 1937 av Richard Wehner, 1937
Strövtåg i det katolska Stockholm av Peter Hornung, 2000
Främlingar i förskingringen av Lars Hallberg, 2012

SANKT JOSEF PÅ PLATS

Sankt Josefs gravkapell på katolska kyrkogården i Solna har nyligen smyckats med en träskulptur av dess beskyddare Sankt Josef.

Figuren är snidad i päronträ under 1900-talets början i Schweiz. Konstnären är ännu så länge okänd men skulpturen köptes efter första världskriget till en församling i Freiburg im Breisgau i sydvästra Tyskland, nära gränsen mot Schweiz. Efter andra världskriget placerades den i kyrkans källare - och skänktes så nyligen till kapellet i Solna.

Genom ett ingripande av pater Klaus Dietz, som kontaktat kollegor i Köln, tipsades kyrkogårdsförvaltningen om skulpturen av generalvikarien dr Axel Mehlmann i Freiburg im Breisgau. Denne bekostade även biltransporten till Stockholm som utfördes av två unga dominikaner.

Timmermannen Josef står stödd på sin yxa, men håller den andra handen om fostersonen Jesus. Barnet lyfter sin högra hand i en gest av välsignelse , vilket visar att han är världens konung.

Det är en mycket ovanlig avbildning, inte bara uttrycksfull och levande utan långt större än vad som först framgick av fotot av skulpturen. Den pryder nu väggen till höger om koret.

På motsatta sidan syns en träskulptur av samme konstnär som föreställer Jungfru Maria. Hon står bedjande på en halvglob och trampar på ormen omgiven av de apokalyptiska symbolerna månskäran och de tolv stjärnorna.

-Vi sökte på nätet med ljus och lykta efter en passande Josef till kapellet, uppger Klaus Dietz. Antingen var de för dyra eller olämpliga. Men nu fick vi två (!) tidstrogna och vackra skulpturer - utan att betala ett öre.

Maria Waxegård

Här visar kyrkogårdsföreståndaren Jan Ola Axelsson kapellet för vice ordföranden i KHF, pater Klaus Dietz , och den nya ledamoten Karin Arovelius, som invaldes vid föreningens årsmöte i april. I bakgrunden ses skulpturen av Sankt Josef.

Foto: Maria Waxegård

Vad är nygotik?

Stilen växte fram i England där man tidigt svärmade för medeltiden. Kring 1820 nådde nygotiken Sverige. På Stockholms slott inredde Oscar I och hans katolska drottning Josephine det ”götiska” rummet dekorerat med spetsbågar och korsblommor.

Den enda bevarade interiören utgörs av biblioteket på Jordberga i Skåne. I synnerhet lärda miljöer fick drag av nygotik och stilen förekom främst på bokskåp, eldskärmar och bokband. Från England hämtades också metoden att framställa föremål i gjutjärn, med tornspiran på Riddarholmskyrkan i spetsverk som det tydligaste exemplet.

Stilen ebbade snart ut men fick senare stor betydelse för den kyrkliga konsten. Mot slutet av 1800-talet formades kyrkliga byggnader med höga spiror, spetsbågade fönster och valvpelare , ofta tillverkade med cement.

Dess främste förespråkare blev arkitekten Helgo Zettervall. Hans restaureringsarbeten mötte kritik för att skapa historiska förfalskningar. Allhelgonakyrkan i Lund och Matteus kyrka i Norrköping är typiska exempel på hans ”tegelstensgotik”.

Maria Waxegård

Det götiska rummet på Stockholms slott. Dekorerat med spetsbågar och Oscar I:s namnchiffer i mattan.
Foto: Wikipedia

Bidrag från Riksantikvarieämbetet för arbete med museisamlingen

I förra numret av Arv och Minne rapporterades att föreningen gjort en ansökan hos Riksantikvarieämbetet för att kunna starta en inventering av den samling föremål, fotografier, böcker m.m. som Rainer Kunze m.fl. samlat in från församlingar och kommuniteter runt om i landet.

Glädjande nog biföll man vår ansökan och föreningen har fått 300.000 kr. Merparten av pengarna kommer att användas till att projektanställa en museiutbildad person som ska inventera och dokumentera samlingen. Även en del arbete kommer att läggas på att ge känsliga föremål en bättre packning så att de inte tar skada. Vi kommer därför att ersätta banankartonger och plastkassar med packmaterial av syrafritt papper. Arbetet beräknas starta mot slutet av hösten och pågå under sex månader. Projektet kommer att ledas av Hans-Martin Riben och Lars Hallberg.

Hans-Martin Riben

I samlingen finns många olika typer av föremål, t.ex. ikoner och andra slags devotionalier men även böcker, möbler, konstföremål, tidningsklipp, fotografier m.m.

Många föremål är provisoriskt packade. I projektet kommer därför även en ompackning att göras för att undvika framtida skador.

Ny skrift om katolska kyrkogården i Åmmeberg

Nu har Åmmebergs Bygdegårdsförening givit ut en trevlig liten skrift om den katolska kyrkogården i Åmmeberg i Närke.

I förra numret av Arv och Minne fanns Gunnar Roséns artikel med historien om denna kyrkogård i Närke. Det var bokrelease på kyrkogården den 21 juni då pater Matthias Grahm välsignade gravarna varefter Åmmebergs Bygdeförening presenterade skriften, författad av Liz Byström Bergqvist, Kerstin Svärd och Gunilla & Gunnar Rosén. Skriften har två förord, skrivna av Mikael Mogren, biskop i Västerås stift och uppväxt i Åmmeberg, och av kardinal Anders Arborelius. På kyrkogården i Åmmeberg skedde begravningarna mellan 1865 och 1942. KHF ska arbeta för att det skrivs en historik också över den större och alltjämt brukade katolska kyrkogården i Stockholm/Solna där den första begravningen skedde 1849.

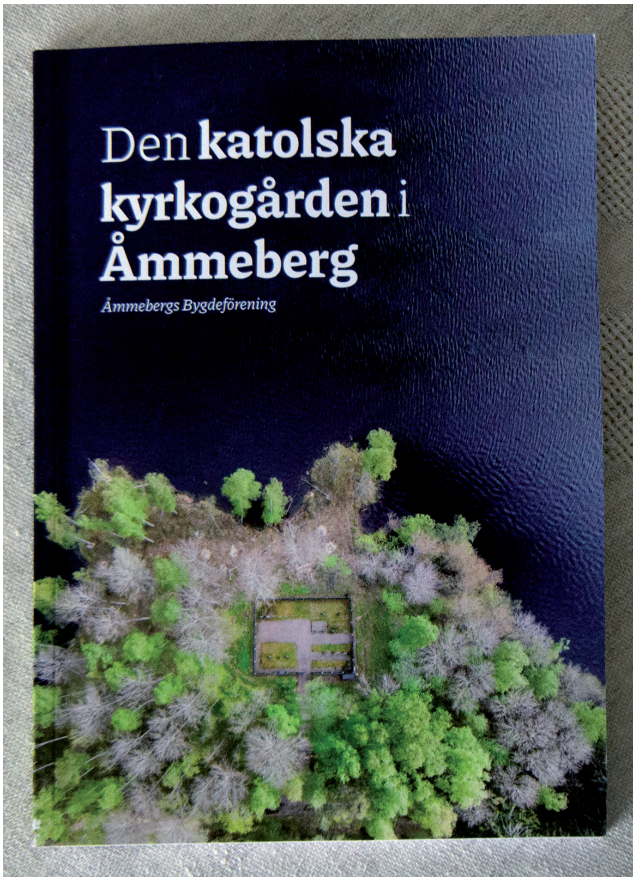

HÖSTENS PROGRAM

Även under hösten kommer programverksamheten att drabbas av coronapandemin, men förhoppningsvis inte lika mycket som under våren. Vid Arv och Minnes tryckning föreligger två program i Stockholmsområdet. Uppgifter om eventuellt fler programpunkter kommer att annonseras på föreningens hemsida http://www.katolskhistoria.se/ Där meddelas också andra ändringar i programmet.

I ***Stockholm*** började höstprogrammen redan den 22 augusti då vi besökte den medeltida Täby kyrka med välbevarade målningar av Albertus Pictor och den närbelägna vikingatida Jarlabankes bro. **Kaj Engelhart** var vår (14 deltagare) mycket kunnige och inspirerande guide.

Den 9 november i S:ta Eugenia talar greve **Claes Lagergren** om *Claes och Caroline Lagergren – påvlig markis och markisinna på Tyresö slott*. Markisen Claes Lagergren (1853–1930) var en portalfigur i det katolska Sverige decennierna kring sekelskiftet 1900.

I ***Eskilstuna*** håller greve **Claes Lagergren** redan den 28 september föredrag om *Claes och Caroline Lagergren – påvlig markis och markisinna på Tyresö slott*.

I ***Sörforsa*** är det den 9 oktober *upptaktsmöte* inför studiecirkel om *Jesu Hjärtas kapell i Sörforsa* invigt 1909. I samarbete med Studieförbundet Bilda. En skrift om kapellets historia planeras.

Se föreningens samt berörda församlingars hemsidor och informationsblad under hösten för besked om eventuella ändringar och tillkommande programpunkter.

*

I september utkommer på Veritas förlag boken *Vägen till Rom. Om nordbors konversion till den katolska kyrkan*, författad av professor **Yvonne Maria Werner**. Den 28 september kommer författaren att i S:ta Eugenias lokaler presentera sin bok. Därefter blir det ett samtal mellan henne och p. Dominik Terstriep om de nordiska konversionernas historia.

Den nya boken i vår skriftserie planeras komma ut före jul: *Jesuiter i Sverige 1879–2001*, författad av den tyske kyrkohistorikern, professor Klaus Schatz och översatt till svenska av Kaj Engelhart. Boken ingår i medlemsavgiften för 2021.

I medlemsavgiften för 2020 ingick boken *Kastanjer och rökelse. S:t Eriks katolska skola – historia och minnen*, av Karin Liljequist.

NYHETSBREV

Om du vill ha information om kommande aktiviteter, möten, nya böcker m.m.:

Skicka din mail-adress till mikael.palsson@firstchoice-redovisning.se

KARL ARNE BLOM 1946–2021

Författaren Karl Arne Blom, som under sex år var KHF:s kontaktperson i Lund, har avlidit. Han genomförde många föreläsningar och arrangemang för lundaborna mellan 1999 och 2005. Denna driftighet yttrade sig också i hans rika produktion av böcker – en om året under 50 års tid.

Karl Arne Blom debuterade 1971 med deckaren *Någon borde sörja* och var även en av författarna bakom serien *Brottstycken i Sverige*. Han skrev även under pseudonymen Bo Lagevi. Sedan länge var han ledamot av Svenska Deckarakademin.

Han var en av KHF:s trognaste medlemmar, alltsedan 1999 och fram till i fjol. Vad gäller böcker rörande katolsk historia kan nämnas *Vägen till katolska kyrkan i Sverige*, sammanställd av K Arne Blom och Sigfrid Fredestad (Catholica 2000).

Vi sörjer vår verksamme medarbetare, må han vila i frid!

KATOLIK I FILIPSTAD

I förra numret av Arv och Minne återgavs jesuitpater Friedrich Liebers brev om vinterfärden 1889 till en katolsk kvinnas dödsbädd i Filipstad i Värmland. Då kunde jag inte identifiera vem den katolska kvinnan var. Men det har Hans-Martin Riben nu gjort. Hennes namn var Mina Broberg, f. Haunschild, född den 25 december 1840 i Hildesheim nära Hannover i Tyskland. Hon avled i Filipstad den 3 mars 1889, dvs. två och en halv vecka efter Liebers besök.

Mina, då med efternamnet Hölldobler, hade 1872 i Filipstad gift sig med skräddaren Karl Magnus Broberg, född 1829 i Tingsås s:n i Kronobergs län. Hon var då änka och hennes nye man änkling med tre barn från hans första äktenskap.

I sitt första äktenskap var Mina bosatt i Partille. Hennes i Bayern födde make Franz Hölldobler var bryggmästare. De tillhörde båda den katolska församlingen i Göteborg. I december 1867 föddes deras dotter, som döptes katolskt, men hon avled endast två månader gammal. Snart därefter avflyttade paret Hölldobler till Finland. Men i februari 1870 avled maken i Umeå. Mina flyttade därpå till Bergslagen. I Örebro och Filipstad bodde nära släktingar, också de verksamma i bryggeribranschen.

I Filipstad gifte hon sig alltså igen. När hon avled 1889 hade makarna fyra gemensamma barn. Åtminstone två döttrar kom att 1902 bli medlemmar i Stockholms (S:ta Eugenia) katolska församling, en av dem för hela livet. Dottern Jenny Broberg, född 1877 i Filipstad, avled ogift 1964 i Stockholm efter att ha fått sista smörjelsen (enligt S:ta Eugenias död- och begravningsbok) och begravdes på Katolska kyrkogården i Solna.

Lars Hallberg

KATOLSK HISTORISK FÖRENING I SVERIGE

Program hösten 2021

❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

STOCKHOLM

Tisd. den 9 november
Kl. 19.00
S:ta Eugenia kyrka
Kungsträdgårdsgatan 12

Greve Claes Lagergren
Claes och Caroline Lagergren –
påvlig markis och markisinna på Tyresö slott

(Samarrangemang med Katolskt Forum)

ESKILSTUNA

Tisd. den 28 september
Kl. 19.00
Församlingssalen
Djurgårdsvägen 32

Greve Claes Lagergren
Claes och Caroline Lagergren –
påvlig markis och markisinna på Tyresö slott

SÖRFORSA, Hälsingland

Lörd. den 9 oktober
Kl. 10.30
Börjar i kapellet,
därefter i villan

Jesu Hjärtas kapell i Sörforsa
Upptaktsmöte inför studiecirkel om Jesu Hjärtas kapell, invigt 1909

(Samarrangemang med Studieförbundet Bilda)
Information: Elisabeth Andersson
pilgrimstid@hotmail.com 076-133 07 08

Fler programpunkter kan möjligen komma att anordnas, de annonseras då på föreningens hemsida och hos berörda församlingar. Se s. 2 för uppgifter om föreningens kontaktpersoner i Uppsala, Eskilstuna, Lund och Forsa.
http://www.katolskhistoria.se

MEDLEMSKAP

Medlem i KHF blir man genom att betala in medlemsavgiften till föreningens pg 22 20 10-1. Årsavgiften är för enskild medlem 130 kr, ytterligare familjemedlem (make eller maka) 50 kr, församling eller ordenskommunitet 150 kr.

Sankt Josefs år 2021

Tryck: Åsö Föreningsråd 08-644 72 10